

smještanje rezultata ankete (tabele) u fusnote pojačava dojam živosti i kontinuiteta teksta. Osmišljenom sociološkom analizom, knjiga »Božja djeca« Nikole Dugandžije, sretno izabranog naslova i dopadljivog stila, zaista je vrijedan doprinos razumijevanju malih vjerskih zajednica na zagrebačkom području i uopće, i uklanjanju predrasuda koje o njima postoje.

Ankica Marinović-Bobinac

Henri Laoust

RASKOLI U ISLAMU

Naprijed, Zagreb, 1989, 405 + 40 str.

»Tako mi sudbine, čovjek je na gubiku, izuzev onih koji vjeruju i dobra djela čine, i onih koji jedni drugima istinu preporučuju, i onih koji jedni drugima preporučuju strpljenje.«

Vrijeme (Al-'Asr, CIII)

Islam. »Jedina prava, najčistija vjera na svijetu«, ili »zelena opasnost«, »bauk što prijeti sa Istoka«. Tema nikad aktualnija nego što je danas. Jer, kako izjavu tipa: »Ne može se reći tko je ovdje najviše podizao, ali je Islam ovdje svakako najviše rušio. To jeste bitna razlika Kur'ana i Biblije: oboje su imali po jednu vrhunsku svetinju, Bilbija LJUBAV, a Kur'an MRŽNJU.« (Politika), smatrati plodom zdravog razuma. S druge strane, neki bojovnici Džihad-a već oštre handžare za neki novi sveti rat protiv »vlaha nevjernika«. Sačuvaj me Bože jednih i drugih! I oni koji veličaju Islam i oni koji ga osporavaju, najčešće nemaju argumente zato. Zato bih želio da im »pomognem«.

Islam se prije svega sastoji u prihvaćanju Kur'ana i priznavanju proroka Muhammeda a.s., o čemu govori i iskaz njegovog vjeroispovjednog zavjeta, koji uvodi u zajednicu pravovjernih: »Nema drugog Boga osim Boga, a Muhammed je Božji Poslanik«.

Islam nije jedinstven. Naprotiv, sastoji se od mnoštva škola koje su se često sukobljavale, boreći se za primat. O tome govori knjiga »Raskoli u Islamu« francuskog historičara Henri Laoust-a, izdana 1965. god. u ediciji »Payot«. Autor se upustio u ambiciozan poduhvat da prikaže svu raznolikost učenja Kur'ana. Tako smo dobili komplikovanu knjigu, dosta tešku za čitanje, pretrpanu teško pamtljivim imenima i historijskim podacima. Možda bi bilo bolje da se ograničio na jedan segment istorije islamskog svijeta, (npr. od Prorokove smrti do početka sunizma), jer mi se čini da je o nekim jako bitnim strujama o Islamu govorio dosta površno. Ali, bogata historijska građa može da posluži kao prva stepenica za dublji uvid u bogatstvo islamske misli. Dva toka se protežu kroz cijelu knjigu: prvi — pogled najznačajnijih događaja koji su potresali islamski svijet, drugi — prikaz mnogobrojnih škola koje su se pozivale na Kur'an, ali su se razilazile u većini bitnih pitanja: ideja Boga, problem države, pitanje vjere i sl.

Prvi prikaz je možda značajniji za istoričara nego za sociologa, pa ću o njemu samo ukratko. Prikaz obuhvata razdoblje od Prorokove smrti, do 60-ih godina ovog vijeka. Autor se ograničio na socijalni aspekt, zanemarujući kulturnu dimenziju ovog perioda (književnost, arhitekturu, umjetnost). Moglo bi se zaključiti da je istorija islamskog svijeta bila vrlo uzbudljiva. Dominiraju pobune protiv centralne vlasti, žestoke reakcije na njih, usponi i padovi mnogih dinastija, pojava novih kneževina i carstava kojima se često, brzo gubi trag. Naročito su zanimljive borbe za kalifski prijesto. Većina onih koji su ga zauzumali, pali su pod udarcima noža protivnika, ili su bili otrovani ili su smrt dočekali u progonstvu. Za poražene nije bilo milosti.

Za nas je puno interesantnije religijsko naučavanje tog vremena. Dvije centralne struje u Islamu su šiizam i sunizam. Sunizam se često određuje kao učenje saglasnosti zajednice, naspram šiizmu, pod kojim bi se, uglavnom, podrazumijevalo učenje autoriteta, a što se ogleđa u potpunom pokoravanju besprijekornom i nepogrešivom imamu. Pod saglasnošću zajed-

nice se smatra slaganje pozvanih islamskih znakaca o nekom pitanju religijske naravi. Islam se sastoji u potpunom prihvatanju Kur'ana koji je Bog »spustio« svome Proroku i u živoj predaji (sunna) koja obuhvata njegove riječi i djela. Dakle Kur'an i živa predaja čine temelje, osnovne tekstove (*nass*) Islama. Imamitski šiizam smatra da se na Prorokovu živu predaju nadovezuje živa predaja imama, koji su i sami svojim riječima i djelima uspostavili primjer koji treba slijediti. Za hanbelizam, čiju je koncepciju preuzeo tradicionalni sunizam, Bog je jedan i transcendentan, nedostupan ljudskom razumu, koji kao veličanstvo sjedi na svom prijestolju, iznad nebesa, ali ON je sasvim blizak čovjeku, zbog svoje brige, znanja i djelovanja. ON silazi u posljednjoj trećini svake noći do neba koje je najbliže zemlji, kako bi čuo i uslišio molbe ljudi. Bog je tvorac svijeta kojeg je izvukao iz ništavila. Stvorio je i sve preobrazbe koje se zbivaju u tom svijetu, određuje vrijeme kada će neko da umre. Bog je, dakle, svemogućer i apsolutno slobodno biće. Mutezelizam (jedna od škola šiizma) nijeće da u Bogu postoji mnoštvo svojstava, koja smatra nespojivima s njegovim jedinstvom. Bog je sveznajući moćan, no hoće i živi, ali ne po svome znanju, moći, htijenju ili životu, već po svojoj biti. Mutezelizam ograničava svemoć Božiju, nadređujući joj zamisao o vrhovnom dobru, koje je na neki način izvanjsko Božjoj biti. Bog prepušta čovjeku slobodu i stvaranje njegovih djela, ali ostaje, jer nagrađuje moralno djelovanje, kažnjava, opako djelovanje, i prihvata iskreno pokajanje.

Prorok je, po sunizmu, vrhovni duhovni i svjetovni poglavar zajednice, koji ne samo da predvodi molitvu i sveti rat, već treba da se brine o interesima muslimana i njihovih manjinskih šticećenika. On je savršeni čovjek, potpuni svetac, omiljeni prijatelj Božji, besprekoran i nepogrešiv. U imamitskom šiizmu, proročko poslanstvo nastavlja se imamatom, čiji nosilac zadržava sva isključiva prava Proroka. Imam je posrednik između Boga i ljudi, čuvar i tumač Zakona, nepogrešivi vodič nesavršenih ljudskih

umova, ravnodušan prema ovozemaljskim stvarima.

Učenje da se svaka zajednica mora pokoravati nekom poglavaru, bilo kalifu ili imamu, dijele škole i šiitskog i sunitskog usmjerenja. Pitanje jedinstva imamata ima svoje pristalice i protivnike u oba tabora. Dok pojedini autori ističu potrebu jedinstva imamata, da ne bi došlo do potpunog bezvlašća, drugi smatraju da je neophodno da se zajednica pocijepa na više država. Temeljna obilježja Islama, oko kojih se manje-više svi autori slažu su: obredna molitva (na popisu religijskih vrednota odmah iza vjeroispovjednog zavjeta), Ramazanski post, hodočašće u Meku, propisana milostinja (porez solidarnosti, teorijski, jedini porez koji je musliman dužan dati), Džihad (sveti rat, predstavlja uz molitvu najčešće spominjano djelo u zbirka-ma hadis-a).

Vjera je u hanbelizmu, sinonim za religiju. Ona obuhvata priznavanje Božje jedinstvenosti i poslanstva Prorokovog, dobra djela, duboka lična uvjerenja, i milosrdne riječi. Murdžitsko poimanje vjere (škola šiizma), razdvaja djelo od vjere i vjeru svodi na pristajanje srcem ili na puko priznavanje riječima. Od zakonskih zabrana, najviše nesporazuma izazivale su zabrana uživanja mesa životinje koja nije zaklana po obredu, zabrana pića dobivenih vrenjem, zabrana uživanja hašiša, zbog dvosmislenosti ovih izraza.

Od vrlina najviše su se cijenile: postojanost u vjeri i umjerenost (ovozemaljska dobra ne treba da se shvate kao svrha, ne smijemo im se potčiniti, i nadrediti ih služenju Boga). Što se tiče uvoditelja nekih vjerskih novotarija, sunizam smatra da ih se ne može isključiti iz zajednice, iako ih se na određeni način izolira, dok ih haridžizam (škola šiizma) tretira kao nevjernike.

To su, uglavnom, osnovna pitanja oko kojih su se sukobljavale škole šiitskog i sunitskog usmjerenja. Sukobi između njihovih pristalica često su bili krvaviji nego ratovi protiv »nevjernika«. Svi pokušaji njihovog izmirenja završili su neuspjehom. Nadam se da će do

izmirenja, ipak doći i da će jedinstvo islamske zajednice ponovo biti uspostavljeno.

Denis Šahdomerović

Heather Joshi, (1989),

THE CHANGING POPULATION OF BRITAIN

(Kritički osvrt)

Oxford, Basil Blackwell Ltd, vii+223 p.

Obimna, znači statistički detaljna, ponekad u toku čitanja zamorna deskripcija promjene Britanskog stanovništva. Knjiga je zbir eseja, kako piše na kraju u preporuci, o »neobično jasnoj perspektivi Britanskog društva na kraju dvadesetog stoljeća.« I kada poznajete prilično dobro demografsku problematiku, također, i neke aktualne demografske probleme svijeta, iz onoga što se može pročitati u knjizi, nije uopće jasno kakva je to perspektiva Britanskog društva na kraju dvadesetog stoljeća. Zapravo nije jasno kako se iz demografskog opisa postojeće promjene u stanovništvu, promjene njegovih fertilnih, nupcijalnih, divorcijalnih, starostnih, migratornih, etničkih i ponešto obrazovnih karakteristika, dugoročnog procesa može bilo što pouzdano reći o perspektivi razvoja. Radi se o tomu, da autori priloga uglavnom opisuju ono što su oni ili drugi istraživači dobili kao statističke rezultate, ne ulažući napor da dubljom sveobuhvatnijom analizom, odista, bar nagovijeste trend budućeg razvoja društva. Recimo vrlo je lako uočljivo da Britansko stanovništvo niti se uvećava niti smanjuje, da je razvod braka u porastu, dok brak sam po sebi prestaje biti pokriće za seksualne odnose. Očigledno je da veoma popularna institucija postaje takozvana »kohabitacija« ili zajedničko življenje, koje na izvjestan način pretstavlja jednu vrstu predbračne zajednice, za koju uopće nije izvjesno da li će se i dalje razvijati i zamijeniti brak kao

instituciju ili ne. Ne zna se, a iz knjige je teško doznati, zašto je razvod braka u porastu, kao također, i broj obitelji sa jednim roditeljem, kada na drugoj strani brak ostaje vrlo popularna i čvrsta institucija kao i do sada u Britanskom društvu. Budući da je izgubio ulogu pokrovitelja seksualnih odnosa, brak postaje neprikosnovena društvena forma čiji se sadržaj značajno mijenja. Zapravo, potrebno je da se mijenja, što se uopće jasno ne vidi iz analize bračnosti stanovništva Velike Britanije. Kathleen E. Kiernan koja je pisala ovaj dio knjige, i sama se na kraju svog opisa postojeće situacije pita, da li brak gubi neke institucionalno značajne karakteristike u smislu da postaje pretijesan za suvremeni način odnošenja među spolovima, ili će pak, AIDS promijeniti ovakve posljedice seksualne revolucije šezdesetih i ponovo oživjeti tradicionalne vrijednosti braka. Poglavlje koje se odnosi na razvod i ponovnu ženidbu (John Ermisch) u suštini je potpuno identično konstatiranju činjeničnog stanja. Razvod braka je u porastu i dostiže u 1984. godini gotovo milion. Od toga su 65% majke sa djecom koje ostaju nakon razvoda same. Ekonomske posljedice razvoda su prema autoru veoma značajne, a on ih mjeri uglavnom kao obiteljski dohodak kojim se pokrivaju svi obiteljski troškovi. Razvodom se ovaj dohodak cijepa, a time i uvećava. Povećani troškovi razvoda braka se mogu izbjeći ponovnim sklapanjem braka. Na odluku o ponovnom sklapanju braka utječe čitav niz pretpostavki među kojima, značajno, radno iskustvo žene, viši obrazovni nivo žene, kao i njena dob, ali također, i dužina odgoja djece bez supružnika. Cijela je ova šema faktora koji uslovljavaju različit bračni status veoma važna u zemljama sa razvijenim welfare sistemom vrijednosti, jer je uslov za donošenje određenih političkih odluka u sistemu socijalne zaštite stanovništva. Tako se socijalna politika zaštite jednog roditelja sa djecom jednostavno usavršava u tom pravcu, ne pitajući se uopće, kako je moguće izmijeniti postojeću instituciju razvoda braka koja ustvari i omogućava njeno postojanje.

Gotovo na isti se način u knjizi opisuje obrazovanje i stanovanje stanovništva Velike